

Beste Sacha,

Dank voor je vraag. Het is mooi dat jullie op school recht willen doen aan de geleefde religie van de islam en dat jullie via een iftar een vorm zouden kiezen die dit ook herkenbaar kan maken voor niet-moslims. Wel jammer dan dat sommige collega's op andere scholen hierbij een ongewenste dynamiek hebben ervaren, zoals jij beschrijft.

Wij hebben in Amstelveen die ervaring niet. We hebben de iftar als onderwijsactiviteit op vrijwillige basis gekoppeld aan het lesprogramma islam voor de derde klassen, er een ramadan-challenge aan verbonden (meedoen aan de iftar betekent ook een dag vasten) en vooral niet-islamitische leerlingen (en collega's) uitgenodigd daaraan deel te nemen. Voor het avondprogramma hebben we een spreker, Yusuf Çelik, uitgenodigd van het Fahm instituut (<https://fahminstituut.nl/on/>), die de betekenis van de ramadan uitlegde voor een gemengd publiek van moslims en niet-moslims, mannen en vrouwen, en voor ons (allen) de oproep tot gebed verrichtte. We hebben het programma inhoudelijk zorgvuldig met hem en onderling als sectie en in samenspraak met onze rector doorgenomen. Zoals Ilias al aangeeft, kijken we met z'n allen terug op een geslaagd initiatief. Moslims voelen zich gezien en begrepen op school en niet-moslims hebben een kans gekregen en genomen om te ervaren wat het is om een dag te leven als moslim en dan ook tijdens de ramadan. We hebben het verder, voor ons doen op een school van 1900 leerlingen, relatief klein gehouden. Het helpt denk ik ook dat de organisatie grotendeels in handen lag van een onze islamitische collega's, Elif Yalcin, en betrokken leerlingen (waaronder Ilias).

Hopelijk helpen deze ervaringen jou en collega's elders in het land om vergelijkbare initiatieven te ontwikkelen. Het is goed om die van tevoren goed te doordenken en te bespreken om misverstanden en competitie te vermijden. Wij denken dat het de moeite waard is.

Michaël van der Meer

Michaël van der Meer is docent GLV/Religious Education en Global Perspectives aan het Hermann Wesselink college, Amstelveen. Verder doceert hij Vakdidactiek Religie en Levensbeschouwing aan de lerarenopleiding van de Universiteit Leiden.

Wil je reageren op deze casus of heb je zelf een interessante casus met vraag uit jouw lespraktijk? Stuur dan een berichtje naar sacha@vdlginfo.nl. Een casus kan incl. vraag zo'n 400 woorden beslaan, een reactie max. 100 woorden.

Werken met boeddhistische teksten

Hoe kan ik leerlingen een bepaald boeddhistisch perspectief meegeven?

TRISTAN LETZER

Leerlingen blijken geboeid en geroerd door het leren over boeddhisme. Als Mahāyāna-boeddhist werkt Tristan Letzer aan een lesvorm die voorbij de oppervlakte gaat en leerlingen uitnodigt om vanuit een binnenperspectief te reflecteren op hun eigen relatie tot het boeddhisme.

Veel docenten zien GL als een vak waarin leerlingen grondige kennis krijgen over religie. Heilige teksten zijn vaak het fundament van een religie en een belangrijke bron om kennis te maken met het religieuze binnenperspectief. Als docent vertel ik graag over die teksten, maar ik wil er ook graag samen met leerlingen mee werken. Er is echter maar weinig onderzoek naar het gebruik van heilige teksten in religieonderwijs in het vo (Stern 2018).

In drie lessen van 80 minuten heb ik gekeken naar de manier waarop twee fragmenten uit boeddhistische heilige teksten kunnen worden ingezet om de kern van het Mahāyāna-boeddhisme over te brengen aan leerlingen van (tweetalig) 4-vwo. Om de leerlingen voor te bereiden op het lezen en hen te ondersteunen bij het analyseren en interpreteren van de teksten, maakte ik een werkblad dat de structuur van de hele les bepaalt.

Het blad bestaat uit twee delen: een voorbereidend, klassikaal deel met een videofragment en een inhoudelijk deel waarin leerlingen in tweetallen vragen beantwoorden over de twee teksten. In dit artikel bespreek ik het verloop van de les en reflecteer ik (kort) op het proces en resultaten.

Het Mahāyāna-boeddhisme is de grootste boeddhistische stroming in de wereld. Een snelle telling komt vaak uit op 600 miljoen aanhangers. Mahāyāna omvat een groot aantal aan boeddhistische tradities in Oost-Azië, met een gemeenschappelijke filosofische kern. Buitenstaanders zullen de term Mahāyāna niet snel herkennen, maar wel vormen daarvan, zoals Zen-meditatie, de Dalai Lama, of het beeld van de forse, lachende bodhisattva Maitreya.

Als docent levensbeschouwing en Mahāyāna-boeddhist heb ik interesse in hoe mijn stroming naar voren komt in de lespraktijk van GL. Veel van mijn leerlingen willen er ook wel iets van weten. Als ik vertel dat ik boeddhist ben, dan krijg ik een hoop vragen zoals: ‘waarom bent u niet kaal?’, ‘weet u iets van uw vorige levens?’, ‘bidt u naar een beeld?’, ‘mediteert u de hele dag?’, enzovoorts. De lesmethoden verkennen het boeddhistisch binnenperspectief maar weinig. Ik kan over mezelf vertellen, maar ik wil meer dan alleen ‘vragenuurtje’ met een boeddhist. Ik wil leerlingen op een gestructureerde manier laten kennismaken met het Mahāyāna-boeddhisme, gebruikmakend van materiaal dat voor boeddhisten dagelijks een bron van inspiratie is. Zo hoop ik dat ze niet alleen kennis opdoen, maar ook een dieper begrip ontwikkelen van wat deze traditie voor ons betekent.

De les

Ik heb voor deze groepen een les van 80 minuten gebouwd rondom twee soetra¹-fragmenten, met een werkblad met open vragen. Het gaat hier om een fragment uit de Lotus Soetra en de Nirvana Soetra. De fragmenten zijn licht bewerkt door mij. De leerlingen hadden al vanaf de start van de les het werkblad en de teksten voor zich. Ik gebruik het ‘hele taak eerst’-principe: ik leg leerlingen uit dat ze me moeten helpen bij het maken van een keuze tussen twee soetra-fragmenten voor een hoofdstuk in een boek over het Mahāyāna-boeddhisme. Ik leg uit dat de werkbladen die ze voor zich hebben hen in staat zullen stellen om een goede keuze te maken. Ik wil zo de leerlingen meteen betrekken bij het doel van de les en ze een gevoel van verantwoordelijkheid geven over het uiteindelijke resultaat.

Om hun voorkennis te activeren, vraag ik ze naar het educatieve platform Ahaslides te gaan op hun laptop. Via de open vraag “*I Know/I Wonder*” sturen ze in wat ze al weten over het boeddhisme en wat ze nog willen leren. Hun antwoorden belanden op het digibord. Ik gebruik die vervolgens als opzet om een aantal zaken te verduidelijken.

¹ Een soetra is een heilige tekst in het boeddhisme die de leringen van de Boeddha bevat, vaak in de vorm van dialogen of preken.

Ik kan over mezelf vertellen, maar ik wil meer dan alleen ‘vragenuurtje’ met een boeddhist. Ik wil leerlingen op een gestructureerde manier laten kennismaken met het Mahāyāna-boeddhisme.

Vervolgens gaan we aan de slag met het werkblad. Het eerste deel bestaat uit twee introductieopdrachten. De leerlingen maken ze tijdens het kijken van een YouTube-video over de belangrijkste verschillen tussen Mahāyāna- en Theravāda-boeddhisme. Eerst beschrijven de leerlingen de verschillen tussen deze twee stromingen. Daarna verbinden ze definities aan boeddhistische termen. Ik pauzeer de video op belangrijke momenten om de leerlingen te helpen met de antwoorden, die we daarna klassikaal bespreken. De oefening dient zowel om de kenmerken van het Mahāyāna te introduceren als om de leerlingen een begrippenlijst te geven ter ondersteuning bij het lezen van de teksten en het maken van vervolgvragen.

Hierna geef ik een korte klassikale uitleg over de teksten die ze zullen lezen. Ik vertel wat een soetra is, wat de aanleidingen zijn van deze verhalen en de wereld waaruit de teksten

voortkomen. Deze uitleg biedt de nodige context om de betekenis van de verhalen te plaatsen binnen het boeddhisme. Ik vraag leerlingen vervolgens om met een markeerstift belangrijke en moeilijke delen in de tekst te markeren. Vervolgens kies ik willekeurige leerlingen om steeds een alinea te lezen. Ik pauzeer regelmatig het lezen om de leerlingen te vragen kort een alinea samen te vatten, een moeilijk woord uit te leggen of een zin te markeren. Door het zo op een gestructureerde wijze samen te lezen en samenvatten, hoop ik dat leerlingen bewuster de inhoud van de tekst tot zich nemen.

Na het lezen van beide fragmenten krijgen de leerlingen de ruimte om in 30 minuten in tweetallen de open vragen op het werkblad te beantwoorden. Deze vragen zijn gericht op het vermogen van de leerlingen om centrale ideeën uit de boeddhistische teksten te halen en te begrijpen. Leerlingen identificeren

belangrijke figuren, begrippen, en kernzinnen. Vervolgens interpretern ze deze elementen in relatie tot de bredere boeddhistische leer. In latere vragen wordt aan hen gevraagd welk Theravāda-idee wordt afgewezen in de tekst en zelf te oordelen welke tekst inhoudelijk een betere representatie geeft van het Mahāyāna. Ten slotte vraagt het werkblad de leerlingen om iets uit de les te benoemen dat ze hebben geleerd en in hun dagelijks leven kunnen toepassen.

Ik loop rond om vragen te beantwoorden, maar moedig leerlingen vooral aan om zelf antwoorden uit de tekst te halen.

Aan het einde van de les laat ik de leerlingen opnieuw naar het online platform Ahaslides gaan. Eerst mogen ze stemmen op het tekstfragment dat volgens hen Mahāyāna het best vertegenwoordigt. Daarna kunnen ze via twee stellingen aangeven in hoeverre ze het nuttig vonden om door middel van het werken met de primaire teksten een boeddhistisch perspectief te leren begrijpen.

Reflectie

In de antwoorden op de werkbladen valt op dat de 4-vwo-leerlingen weliswaar in staat zijn om kernideeën van het Mahāyāna te kunnen verwoorden, maar deze niet kunnen terugkoppelen aan specifieke termen en concepten binnen de traditie. Hieruit haal ik dat leerlingen niet alleen moeten worden begeleid in het begrijpen van de inhoud, maar ook getraind moeten worden in het gebruiken van de (vak)taal die hen juist helpt in het begrijpen van een religieus binnenperspectief. Zo zie je in de antwoorden dat leerlingen wel snappen dat de Boeddha ‘anderen wil helpen’, maar weten niet hoe ze begrippen zoals ‘compassie’ of ‘bodhisattva’ expliciet kunnen gebruiken – of ze zien er de noodzaak niet van in, want ze staan op het werkblad. Dit vertelt mij dat er meer sturing kan plaatsvinden om leerlingen voortdurend te herinneren aan het gebruik van de begrippen voor een goed antwoord.

De leerlingen zijn het er overwegend over eens dat het leren over het boeddhisme via hun heilige teksten zowel interessant als leerzaam is.

Ik merk ook dat de reflectievraag op het werkblad minder vrijblijvend geformuleerd moet worden. Veel leerlingen geven aan dat ze het boeiend vonden om zich te verdiepen in een boeddhistisch perspectief. In hun antwoorden komt ook naar voren dat ze geïnspireerd waren door hoe Mahāyāna boeddhisten de verlossing van anderen altijd voorop zetten. Hoewel dit mooie antwoorden zijn, verwacht ik vaak meer diepgang. Ik verwacht dat ze een concreter verband kunnen leggen tussen hun eigen (belevings-)wereld en het lesmateriaal. Het is mooi om ontroerd te raken, maar ik vraag me dan gelijk af: wat ga je nu daadwerkelijk anders doen? In plaats van de leerling volledig vrij te laten om iets te benoemen in hun reflectie, kan de docent ook zelf situaties uit het dagelijks leven voorleggen en expliciet een aantal concepten voorleggen.

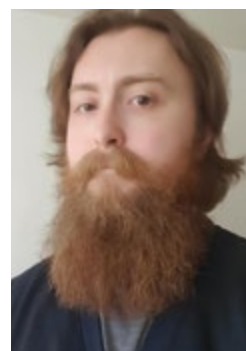
Dan nog iets over de materialen die ik heb gebruikt: de werkbladen bieden

leerlingen structuur en scheppen duidelijkheid over waar we in de les naartoe kunnen werken. De werkbladen helpen mij ook om gemakkelijk te evalueren waar leerlingen inhoudelijk de mist ingaan. Wat betreft hun gebruik van de teksten: de leerlingen zijn het overwegend eens met de stelling dat het leren over het boeddhisme via hun heilige teksten zowel interessant als leerzaam is. Als er meer tijd en ruimte voor was, zou ik graag dieper willen ingaan op hoe leerlingen deze werkvorm ervaren in vergelijking tot andere werkvormen zoals documentaires, lezen uit het leerboek, of het houden van een interview. Leren ze meer van het werken met een heilige tekst vanuit dat binnenperspectief? Deze vraag laat ik voor nu over aan toekomstig onderzoek.

Bronnen

Stern, Julian. *Teaching Religious Education: Researchers in the Classroom*. London: Bloomsbury Publishing, 2018.

Tristan Letzer

Boekbesprekingen

Onderwijs op koers houden

Een pedagogisch-didactisch kompas (2025)
Fred Janssen, Jan Dirk Imelman, Wilna Meijer en Piet van der Ploeg

Waartoe we onderwijs geven en wat daarvoor een echt concrete basis is, staat in dit boek centraal. Vanuit de analyse dat we, als we eerlijk zijn, onder leraren bij lange na geen heldere gemeenschappelijke oriëntatie hebben, beschrijven de auteurs hoe we wel tot een helder kompas kunnen komen. Het begint met de prikkelende vraagstelling of we het drieslagmodel van Biesta niet beter kunnen inruilen voor de pedagogisch-didactische driehoek van leerstof, leerling, leraar.

In de verschillende hoofdstukken worden onderwerpen als burgerschap (ook in de relatie tot overheid), algemene vorming, perspectiefgericht onderwijs en wijsgerig-pedagogische achtergronden bij onderwijs besproken. In de school waar we met veel verschillende, losse vakken allemaal voor onderwijs (voor de leerling) zorgen, is het zaak tot een echt, robuust en kloppend (in beide betekenissen) gemeen-

schappelijk kader of vertrek- en ijkpunt te komen. Goed onderwijs is meer voor de leerling betekenen dan de som der vakken.

Onderwijs is volgens de auteurs een merkwaardig voetbalspel met vele doelen op het veld. Het boek laat je nadenken hoe het serieuze spel van goed onderwijs het beste gespeeld kan worden. Je moet in elk geval allemaal eenzelfde kompas op zak hebben, niet allemaal ongeveer hetzelfde.

Onderwijs op koers houden biedt 200 pagina's denkwerk dat je perspectief verfrist. In het boek liggen de gespreksvragen voor je sectie en je team voor het oprapen. Je kunt er goed het gesprek mee initiëren over welke onderdelen levensbeschouwing en godsdienst bij wijze van spreken voor het kompas leveren. Zonder alle onderdelen daarmee weer over de vakken te willen gaan verdelen.

Pieter Snel

